

1.14. Сутність та методичні основи визначення ефективності функціонування основних засобів

Визначення економічної ефективності є необхідним для виконання низки задач, наприклад, аналіз та оцінка діяльності підприємства, планування як стратегічне, так і оперативне, виявлення резервів зростання обсягів виробництва, обґрунтування бізнес-плану тощо.

Головна мета аналізу ефективності використання основних засобів, на нашу думку, полягає у знаходженні шляхів для оптимізації значення співвідношення «результат/затрати», тобто для досягнення якомога більших обсягів виробництва при якомога менших затратах. Наступною МСТОЮ, яка підпорядкована головній, є зміна матеріально-технічної бази підприємства як у кількісному, так і в якісному відношенні.

Грунтовний аналіз економічної ефективності використання основних виробничих засобів повинен включати обґрунтування їх раціонального складу для різних типів підприємств, перспективного виробничого напрямку, вибір першочергових об'єктів для будівництва і обґрунтування відповідних напрямів капітальних вкладень, визначення шляхів підвищення ефективності використання різних видів основних виробничих засобів, а також удосконалення їх кількісного і якісного складу з метою збільшення обсягів виробництва продукції, зниження затрат живої та уречевленої праці, підвищення прибутковості і рентабельності підприємств.⁹

Існує кілька підходів до аналізу ефективності використання основних засобів. Так, ряд вітчизняних науковців розподіляє показники ефективності використання ОСНОВНИХ виробничих засобів на дві групи: натуральні і вартісні. До натуральних ВІДНОСЯТЬСЯ всі техніко-економічні показники роботи ДВИГУНІВ, машин, показники продуктивності худоби ТОЩО. Серед вартісних показників виділяють показники народногосподарської, галузевої ефективності (відношення НАЦІОНАЛЬНОГО доходу ил одиницю вартості основних засобів), та показники господарської ефективності (рентабельність ВІДНОШЕННЯ ЧИСТОГО доходу до основних і оборотних засобів, фондівдачу -відношення обсягу виробленої продукції до ОСНОВНИХ виробничих засобів; продуктивність праці та ін.). Існують також додаткові показники.¹¹ Інші вчені пропонують всі показники, що застосовуються для характеристики використання основних виробничих засобів поділити на такі групи: узагальнюючі показники та часткові показники¹³¹.

Крім того, всі показники використання основних засобів звичайно ділять також на: показники екстенсивного використання; показники інтенсивного використання. Показники першого типу характеризують роботу устаткування за часом або за кількістю (охопленням). Показники другого типу пов'язані з його виробітком і характеризують величину виходу продукції (виконаної роботи) в одиницю часу з певного виду устаткування, тобто визначають рівень використання потужності. Останні показники обов'язково мають одиниці виміру (штуки, метри, грошові одиниці і т.д.)¹.

Фодорчук О.М.- Методичні підходи до оцінки ефективності функціонування основних засобів в АПК // Методичні основи сучасного дослідження в сучасній економіці: Матеріали Миншарод. наук, теорет. конф. — В 3 ч. -Житомир: Вид-во «Державний агроекологічний університет», 2005. - 4.2. — 212 с

Бандурка А.М., Червяков И.М., Посылкина О.В. Финансово-экономический анализ: Учебник. -Харьков: Ун-т внутр. дел, 1999. -394 с.

Сотников Ю.М. Критерій ефективності використання основних виробничих фондів в умовах аграрної реформи // Аграрний ринок Причорномор'я: 36. наук. пр. - Одеса, 2002. - С.12-16

Уолш Кіран. Ключові фінансові показники. Аналіз та управління розвитком підприємства / Пер. з англ. - К.: Наук. думка, 2001. - 367 с

Згідно з іншим підходом, показники стану й ефективності використання основних засобів можна умовно об'єднати в три групи, які характеризують: забезпеченість підприємства основними засобами; стан основних засобів; ефективність використання основних засобів.

До показників, які характеризують забезпеченість підприємства основними засобами, належать: фондомісткість, фондоозброєність, технічна озброєність, коефіцієнт реальної вартості основних виробничих засобів у майні підприємства.

Важливим напрямом економічного аналізу ефективності функціонування основних засобів є визначення ефективності їх використання по окремих видах. Даний аспект дослідження характеризують техніко-економічні показники експлуатації виробничих приміщень і споруд, машин і обладнання, продуктивної худоби та багаторічних насаджень¹³³.

Економічну ефективність технічних засобів обчислюють по окремих машинах, агрегатах, комплексах машин, що використовуються для виробництва певних видів продукції чи систем машин для галузі або господарства в цілому. Ефективність впровадження комплексів або систем машин визначають як різницю сумарних затрат праці до і після впровадження. При визначенні ефективності різних варіантів забезпеченості засобами механізації можна обмежитись зіставленням ефекту по прямих експлуатаційних витратах¹³⁴.

Будівлі та споруди аналізуються за об'єктним складом та ЙОГО ВІДПОВІДНІСТЮ виробничій спеціалізації господарств. Вартість виробничих приміщень. І розрахунку на одиницю земельної площі в цілому по господарству ТІ провідних галузях частково відбиває рівень інтенсивності виробництва¹³⁵.

При аналізі економічної ефективності використання введених у дію тваринницьких приміщень визначають рівень забезпеченості типовими та тимчасовими приміщеннями всього поголів'я худоби й птиці, рівні механізації виробничих процесів та продуктивності тварин. Основними показниками економічної ефективності введених в експлуатацію комплексів по виробництву тваринницької продукції на промисловій основі є: кількість валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь та одиницю вартості виробничого комплексу, собівартість одиниці продукції та прямі затрати праці, рівень доходності та рентабельності виробництва¹³⁶.

Вихідними даними для аналізу економічної ефективності продуктивної худоби є фактичні дані за ряд років про її вартість, якісний склад стада, обсяги коштів на його формування, вибуття та надходження тварин, витрати на придбання племінної худоби. Дуже важливо детально проаналізувати рух худоби, оскільки більша частина капітальних вкладень на формування основного стада спрямовується на його просте відтворення. Крім того, впровадження сучасних індустріальних технологій утримання тварин також зумовлює збільшення обсягів вибракування основного стада

¹³³ Мазнев Г.Є. До питання економіко-енергетичної оцінки машин і технологій в рослинництві // Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі: Матеріали IV річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25-26 червня 2002 року. - К.; УААН. - 2002. - С.509-511

¹³⁴ Мармуть Л.О., Федорчук О.М. Ефективність використання основних засобів аграрних підприємств: Монографія. - К.: ННЦІАЕ, 2007. -208 с

¹³⁵ Мармуть Л.О., Федорчук О.М. Ефективність використання основних засобів аграрних підприємств: Монографія. - К.: ННЦІАЕ, 2007. -208 с.

¹³⁶ Мармуть Л.О., Федорчук О.М. Ефективність використання основних засобів аграрних підприємств: Монографія. - К.: ННЦІАЕ, 2007. -208 с

¹³⁷ Мармуть Л.О., Федорчук О.М. Ефективність використання основних засобів аграрних підприємств: Монографія. - К.: ННЦІАЕ, 2007. -208 с

Економічну ефективність продуктивної худоби обчислюють за системою вартісних і натуральних показників: обсяг валової продукції на одиницю вартості продуктивної худоби, затрати праці й коштів на одиницю продукції, обсяг валового і чистого доходу від реалізації продукції тваринництва а також продуктивність тварин

Економічну ефективність багаторічних насаджень (сади, виноградники, хмільники) характеризують такі показники, як вартість валової продукції на одиницю площі посадок, рівень продуктивності праці й собівартості 1 ц продукції, обсяг валового і чистого доходу, коефіцієнт ефективності основних виробничих засобів та сума зведених витрат а також урожайність 1 га насаджень, питомі капіталовкладення на одиницю площі з врахуванням типів насаджень, якості продукції.

Таким чином, детальне вивчення і аналіз всіх розглянутих показників дає змогу зробити висновок, що економічну ефективність основних виробничих засобів пайового підприємства відображають техніко-економічні та узагальнюючі показники. А сама система показників має включати характеристики умов виробництва та його затрати, фондомісткість, а також прямі показники використання засобів виробництва⁹. На нашу думку основними з них є: обсяг виробництва валової продукції сільськогосподарства, валовий і чистий дохід з одиниці земельної площі, рівень продуктивності праці, розмір грошово-матеріальних витрат на виробництво одиниці продукції, коефіцієнт ефективності основних засобів, зведені витрати.

Деякі вчені пропонують обмежене коло показників ефективності використання основних виробничих засобів - фондовіддачу і рівень їх рентабельності¹⁴⁰, інші додають також вихід валової продукції на одиницю сільськогосподарських угідь, приріст ЧИСТОЇ продукції та вивільнення робочої сили

Ми вважаємо, що серед запропонованих показників оцінки ефективності використання основних засобів найкращим < фондовіддача, оскільки в основі її обчислення лежить кількісне співвідношення ефекту і витрат, що забезпечують його отримання.

Серед дослідників немає єдиної думки з приводу того, який показник використовувати у якості ефекту (у чисельнику показника фондовіддачі). Одні пропонують використовувати для цього обсяг валової, Товарної або реалізованої продукції, розмір валового та чистого доходу¹⁴², на думку інших, лише чиста продукція і прибуток найбільш повно відображають віддачу основних виробничих засобів і саме вони можуть бути її вимірниками. Вищеперераховані показники мають свої переваги і недоліки. Так, показник валової продукції більш повно, ніж інші, характеризує загальний обсяг виробництва, однак, до недоліків цього показника можна віднести те, що на нього істотно впливають структурні зрушення в асортименті продукції, галузева структура аграрного господарства, рівень спеціалізації. Вадю показника обсягу

Мармуль Л.О., Федорчук О.М. Ефективність використання основних засобів аграрних підприємств: Монографія. — К.: ННЦІАЕ, 2007.-208 с.

¹⁹ Федорчук О.М. Проблеми та перспективи розвитку лізингових відносин в АПК // 36. наук. пр. Луганського нац. аграр. ун-ту. - Вип. 34/36. - Луганськ, 2004. - С.350-353

¹⁴¹ Шевченко І.О. Економічна ефективність використання основних фондів // Наук.вісн.НАУ. - 2002. - Вип.51. - С. 70-72

Вороновська О.В. Економічний механізм формування і відтворення технічних засобів в аграрних підприємствах:

Авторсф. дис. ... канд. ской. наук.-Д., 1998.- 18 с

¹⁴² Боковець В.В. Підвищення ефективності використання основних фондів в умовах прискорення науково-технічного прогресу // Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. Конф. «Наука і освіта 2003». Т.27. Економіка. - Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003.-С 8-Ю

Вороновська О.В. Економічний механізм формування і відтворення технічних засобів в аграрних підприємствах:

Автореф. дис. ... канд. екон. наук. - Д., 1998. -18 с.

товарної продукції є те, що він не враховує витрати праці у напівфабрикатах і незавершеному виробництві. Методика розрахунку фондовіддачі як відношення прибутку до засобів, недостатньо точно характеризує збільшення випуску продукції на одиницю вартості основних засобів, тому що підвищення прибутку не завжди пов'язане із зростанням випуску продукції і часто залежить від зрушень у структурі та асортименті¹⁴⁴.

Ми поділяємо думку тих економістів, які вважають, що для розрахунку показника фондовіддачі найбільш доцільно використовувати вартість валової продукції у співставних цінах. Крім цього, на нашу думку, доцільно використовувати прибуток, який є головною метою діяльності підприємства, а значить в такій своїй якості характеризує результативність використання і основних засобів.

На думку іншої групи вчених, для розрахунку фондовіддачі у знаменнику слід брати середньорічну вартість основних засобів¹⁴⁵, інші - залишкову¹⁴⁶.

Аналіз зазначених підходів дає підстави схилитися до першого варіанту, оскільки розрахунок показників ефективності основних засобів з використанням залишкової вартості буде викривляти справжній стан їх функціонування шляхом штучного заниження темпів зміни віддачі основних засобів у періоди їх оновлення, оскільки залишкова вартість не характеризує витрат на відтворення основних засобів. Однак, незалежно від бази обчислення показника фондовіддачі, його ЗМІСТ не позбавлений ряду недоліків, які необхідно враховувати у практиці господарювання і економічному аналізі. Показник фондовіддачі непорівнянний у часі, тому що R чисельнику фігурує річний (квартальний) об'єм продукції, а в знаменнику вказуються фонди, окремі елементи яких мають різні терміни служби, але у всіх випадках перевищуючий річний відрізок часу. До того ж, обсяг продукції, прийнятий при визначенні показника фондовіддачі, не може розглядатися як величина, пропорційна розмірам основних засобів, у зв'язку з тим, що вона залежить і від використання основних засобів протягом доби (змінність), від річного режиму роботи (сезонність, безперервний робочий тиждень) і т.п. Зниження рівня фондовіддачі, певною мірою, може бути викликано наступними факторами: більшим зростанням капітальних вкладень, які спрямовують на поліпшення умов праці і охорону навколишнього середовища; прискореним розвитком економіки в окремих районах країни; зрушеннями в галузевій структурі виробництва й іншими об'єктивними факторами та інших факторів⁷.

Аналіз ефективності використання основних виробничих засобів буде не повним без проведення пофакторного (кореляційного) аналізу, що допоможе встановити фактори, які впливають на ті чи інші зрушення в показниках ефективності функціонування основних засобів. При розрахунках показників для оперативного і поточного аналізу використовуються також не тільки традиційні прийоми та засоби економічного аналізу (абсолютні, відносні і середні величини; методи порівняння, групування і ланцюгові підстановки; балансовий, індексний та інші методи), а й математичні методи (графічні, кореляційний і регресійний аналіз, лінійне і динамічне програмування, матричні, методи

¹⁴⁴ Мармуть Л.О., Федорчук О.М. Ефективність використання основних засобів аграрних підприємств: Монографія. - К.: ННЦІАЕ, 2007.-208с.

¹⁴⁵ Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва // Економіка АПК. - 2005. - №5. - С.52-63, Крисальний А.В. Экономический словарь агропромышленного комплекса / Под ред. А.А. Сторожака. - К.: Урожай, 1986. -336 с.

¹ Шевченко І.О. Економічна ефективність використання основних фондів // Наук. вісн. НАУ. - 2002. - Вип.51. - С.70-71

¹⁴⁷ Мармуть Л.О., Федорчук О.М. Ефективність використання основних засобів аграрних підприємств: Монографія. - К.: ННЦІАЕ, 2007.-208 с.

імітації та ін.)¹⁴⁸ Також, важливим на нашу думку, є використання методу статистичних групувань.

При цьому, використовується прийнята система показників, що дозволяє встановити залежність і тенденції між факторними і результативними показниками, намітити шляхи і розробити рекомендації по вдосконаленню структури основних засобів, більш ефективного використання кожного їх виду, розробити заходи по збільшенню Виробництва сільськогосподарської продукції і підвищенню доходів¹⁴⁹

Логічним продовженням аналізу ефективності основних виробничих засобів методом статистичних групувань є кількісне визначення впливу окремих факторів методом кореляційно-регресійного аналізу.

Важливим методом визначення економічної ефективності основних виробничих засобів у конкретному господарстві є монографічний, який дозволяє глибше проаналізувати вплив окремих факторів на рівень ефективності, виявити причини зміни

■
151
ефекту в часі, резерви його підвищення

Таким чином, підводячи підсумок по викладеному матеріалу, можна відмітити, що методологія та методика визначення економічної ефективності основних засобів розвивається та удосконалюється на основі пізнання об'єктивних законів суспільного виробництва, збагачується досвідом економічних досліджень, впровадженням нових технічних засобів тощо. Динамізм розвитку виробництва, поширення нових організаційних форм господарювання, існування різних форм власності на засоби виробництва, поглиблення спеціалізації та розширення міжгалузевих зв'язків ставлять вирішення цієї проблеми на перше місце¹⁵².

Аналіз економічної ефективності використання основних засобів повинен включати обґрунтування їх раціонального складу для різних типів агропромислових підприємств, вибір ТАКОГО виробничого напрямку, котрий був би спрямований на зростання обсягів виробництва продукції, підвищення прибутковості і рентабельності підприємства. Для визначення ефективності ВИКОРИСТАННЯ основних виробничих засобів використовуються загальні (фондовіддача та фондос мпiсть) і часткові показники. Що стосується методів економічного аналізу, таких як, наприклад, аналіз рядів динаміки фондооснащеності одиниці земельної площі і фондоозбросності праці, структурний аналіз складу основних засобів, статистичні групування, кластерний та кореляційно-регресійний метод, монографічний метод, метод порівняння й зіставлення кількісних і якісних показників, розрахунково-нормативний та ін., для аналізу показників ефективності використання основних засобів найбільш придатними є кластерний та кореляційно-регресійний методи.

Мармуль Л.О., Федорчук О.М. Ефективність використання основних засобів аграрних підприємств: Монографія. - К: ІНЦІАЕ, 2007. - 208 с.

Мармуль Л.О., Федорчук О.М. Ефективність використання основних засобів аграрних підприємств: Монографія. - К: НИЦІМ, 2007. - 208 с.

Мирмуш. Л.О., Федорчук О.М. Ефективність використання основних засобів аграрних підприємств: Монографія. - К: ІНЦІАБ, 2007. - 208 с.

Гаїдучок Т.(' Амортизація основа відтворення основного капіталу// Вісн. ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування». 2004. - №9. - С.278-283

Федорчук О.М. Мешдинні підходи оцінки ефективності функціонування основних засобів в АПК// Методичні основи сучасного дослідження в сучасній економіці: Матеріали Міжнарод. наук, теорет. конф. - В 3 ч. - Житомир: Вид-во «Державний агроекологічний університет», 2005. - 4.2. - 212 с